

Mafijsko načelo, kriminalna podjetja in zakonito »organizirani kriminal«

Zoran Kanduč

»Pedsodek učenjakov. – Učenjaki pravilno menijo, da so ljudje vseh časov verjeli, da *vedo*, kaj je dobro in zlo, vredno hvale in graje. Pedsodek učenjakov pa je, da *zdaj to vemo bolje* kot kdaj koli prej« (Nietzsche 2004: 15).

Ko trčimo ob besedno zvezo »organizirani kriminal«, bržkone najprej pomislimo na take in drugačne mafije, tj. večje in manjše (tradicionalne in novejše) nezakonite podjetniško-poslovne strukture, ki služijo denar (in si pridobivajo moč) s trženjem prepovedanih dobrin, izsiljenimi plačili v zameno za varstvo/varnost, posojanjem (in pranjem) »umazanega« denarja, plenilskimi/roparskimi aktivnostmi in spreminjajočo se množico drugih kaznivih dejanj. Vendar pa ob tem ne bi smeli pozabiti, da je »konvencionalna« mafija zgolj ena izmed možnih – čeravno medijsko in ideološko brez dvoma najbolj eksploatiranih – različic organiziranega kriminala. Če pomislimo na osupljivo obsežno in raznovrstno škodo, ki je posledica organiziranega kriminalnega (in še huje, celo zakonitega!) delovanja zakonitih – npr. ekonomskih, političnih, cerkvenih in še kakih drugih – entitet, se le s težavo (verjetno pa tudi z izdatnim odmerkom hinavščine) strinjamo z oceno, da so prav »klasične« (lokalne, regionalne, nacionalne ali »transnacionalne«) mafije – kajpak skupaj z islamskim terorizmom – najbolj srhljiva nevarnost v postmodernem svetu (oziroma grožnja *par excellence* »najbolj civiliziranemu načinu socializiranega življenja«). Še več, »mafijsko načelo« (ali *modus operandi*) ima ključno vlogo pri nastanku (tj. začetni akumulaciji kapitala) in razvoju svetovnega kapitalističnega sistema, še posebej pa v okviru imperialističnega/imperialnega plenjenja, zastraševanja, prisiljevanja in izsiljevanja, tj. izkoriščevalskih in zatiralskih praks, ki so jih izvajale (in jih še vedno izvajajo!) najmočnejše (in zatorej baje neogibno tudi kulturno najbolj vzvišene) globalne (»panevropske« ali zahodne) sile, in sicer tako zasebna podjetja (v preteklosti npr. *East India Company* in *British South Africa Company*) kakor države (pod kontrolo in v interesu kapitala), v zadnjem času pa to počnejo tudi naddržavni oblastni mehanizmi.

Ključne besede: organizirana kriminaliteta, škoda, kapitalizem, nezakonito poslovanje

UDK 343.974

Uvodna opazka

Kaj je »organizirani kriminal«? Na prvi pogled se zdi, da je odgovor na to vprašanje dokaj preprost. Če namreč predpostavimo, da vemo, kaj pomeni samostalnik »kriminal« (oziroma domnevamo, da znamo »pravilno« uporabljati to – sicer zelo pogosto rabljeno – besedo), potem je naša naloga le še ta, da pojasnimo pridevnik, ki ga spremlja. Kaj bi bilo torej bistvo »organiziranosti«? V čem se »organizirani kriminal« razlikuje od drugih tipov kriminalitete? Kaj je njegovo nasprotje? Je to neorganizirani kriminal – le kaj neki bi to pomenilo?! – ali pa nemara celo organizirana nedolžnost!?

Oznaka »organizirani kriminal« se običajno ne lepi na bolj ali manj skrbno/premišljeno organizirane kriminalne aktivnosti (kazniva dejanja so pogosto takšna, in sicer že zgolj zato, ker so pač kazniva: ker njihovemu storilcu – če je odkrit in spoznan za »krivega«² – grozi kazenska sankcija), ampak se nanaša na kriminalno organizacijo (oziroma na njene člane) in področja njenega nezakonitega delovanja. Tu pa se mažoma odpre Pandorina skrinjica mučnih konceptualnih

zadreg. Očitno je namreč, da so kriminalne organizacije (ali, z drugimi besedami, oblike organiziranosti skupinskih prepovedanih aktivnosti) precej različne in spremenljive (za nameček pa jih je sila težko – celo nadvse nevarno – empirično preučevati). Razlikujejo se glede na število in usposobljenost (ali profesionalnost) članov, količino in kakovost resursov, ki jih nadzorujejo, obseg in zvrst kriminalno-ekonomskih aktivnosti, s katerimi se ukvarjajo (oziroma za katere se specializirajo), zmožnost, da nevtralizirajo grožnje kazenskoprnega sistema (npr. s podkupovanjem, čim bolj tajnim delovanjem, zapovedano molčečnostjo, zastraševanjem in povračilnimi ukrepi), razmerje do državnih in lokalnih oblastnih struktur, kompleksnost, stabilnost in prilagodljivost notranjih struktur, sposobnost delovati/poslovati

¹ Prim. slikovit opis »organizirane nedolžnosti« v Bilwet 1999: 231–232.

² Čemu narekovaji? Zgolj kot spodbuda k premisleku, ki bi ga morda utegnili izzvati naslednja misel: »Čeprav so bili najbistrounejši sodniki čarovnic in celo čarovnice same prepričani o krivdi čarovništva, krivde vendarle ni bilo. Tako je z vsemi krivdami« (Nietzsche 2005: 166).

na internacionalni (ali globalni) ravni, odnos do zakonitega ali formalnega gospodarstva (ki je lahko plenilski, parazitski ali simbiotičen), številčnost in socialne značilnosti klientele (ki jo oskrbujejo z nelegalnimi dobrinami, storitvami, denarjem³ ali priložnostmi), etnično ali regionalno poreklo, stopnjo legitimnosti, ki jo uživajo v matičnem okolju ...

Toda pozor! Mar ni to uvodno razpredanje nekako odveč? Ali je organizirani kriminal zares do te mere zamotan (in »običajni zavesti« nedoumljiv) pojem – bi bilo nemara ustrežnejše zapisati »predstava« (ali »socialno-diskurzivni konstrukt«)? –, da ga je treba nujno takoj opremiti s čim bolj natančno definicijo? Ko steče beseda o tem fenomenu – in to se v zadnjem času zgodi kar pogosto –, je namreč videti, kot da vsi že povsem dobro vemo, za kaj gre. Govor je seveda o »mafiji« (in to v najširšem, precej ohlapnem smislu),⁴ pravzaprav o mafijah, npr. italijanskih (najbolj razvpita različica je bržkone njena sicilijanska različica, *Cosa Nostra*), severnoameriških, ruskih (te so od devetdesetih let dalje predmet še posebej izdatnega kriminološkega zanimanja), japonskih, kolumbijskih, kitajskih, turških, albanskih, črnogorskih, srbskih, hrvaških in tako naprej (zanimivo je, da je v tukajšnjem prostoru le redko omenjena slovenska mafija: kot da je ne bi bilo ali kot da bi se je sramovali!). To pa je vsekakor tematika, ki je verjetno vsakomur (po)znana, predvsem iz filmov, romanov, stripov in televizijskih nanizank: je sploh kje kdo, ki ne bi hipoma, že skoraj instinktivno prepoznal stereotipni lik »tipičnega« mafijca (ali gangsterja), s katerim se sicer v kino-dvorani ali pred televizorjem pogosto zlahka in naglo poistovetimo (npr. zato, ker nas očara njegov razburljiv način življenja, močnatost, oborožitev, drznost, iznajdljivost, gmotna

³ Denar se lahko posoja kriminalnim podjetnikom (npr. za uvoz večje količine droge) ali zakonitim poslovnežem (tovrstne operacije potekajo včasih tudi s pomočjo »čistih« posrednikov), npr. malim ali srednje velikim podjetnikom, ki se znajdejo v finančnih zagatah in ne morejo dobiti posojila od banke. Namen posojanja »umazanega« denarja (*loan-sharking*) je kajpak lahko tudi prilastitev dolžnikovega podjetja, ko ta ne zmore vrniti dolga zaradi oduševskih obresti. No, upoštevati pa je treba, da je tudi poslovanje legalnih posojilodajalcev pogosto vse prej kot moralno neoporečno. To velja še zlasti za upniško-dolžniška razmerja med razvitim (na svetovnogospodarski ravni hierarhično nadrejenim) svetom in revnimi državami. Upniki namreč izsiljujejo zadolžene vlade, da v zameno za pomoč (pri odplačevanju dolga) razprodajo svoja naravna bogastva, privatizirajo posamezne segmente javnega sektorja, odpravijo določene subvencije (npr. za hrano ali elektriko), odprejo svoje gospodarstvo za tuje proizvode (in korporacije), s katerimi domači proizvajalci nikakor ne morejo konkurirati, in izpolnijo še vrsto drugih zahtev (ki jim jih postavijo institucije globalnega kapitala, npr. Mednarodni denarni sklad): »Nigerijski predsednik Obasanjo je po zasedanju kluba G8 leta 2000 v Okinawi protestiral: 'Vse, kar smo si izposodili med letoma 1985 in 1986, je bilo okoli 5 milijard dolarjev. Odplačali smo 16 milijard, pa vendar nam je rečeno, da smo dolžni še okoli 28 milijard.' Ko je Obasanjo izustil te besede, so nerazviti v povprečju odplačevali 13 dolarjev za vsak izposojeni dolar« (Valenčič 2005: 111). *Loan-sharking*? Vprašanje je kajpada retorično.

uspešnost, strahospoštovanje, ki ga uživa v svojem okolju, občudovanja polni pogledi pogleda vrednih žensk ...)?

Skratka: oznaka »organizirani kriminal« se običajno nanaša na – skrivne, dalj časa delujoče, hierarhično urejene in funkcionalno diferencirane – združbe posameznikov, ki se »karierno« (čeravno ne nujno dosmrtno) ali poklicno (npr. v vlogi kriminalnega podjetnika ali delavca) ukvarjajo z nezakonitimi aktivnostmi (oziroma izvrševanjem kaznivih dejanj). Še več, opraviti imamo z organizacijsko (neredko »klanovsko«) strukturo, ki je bila že ustanovljena s »slabimi« nameni, tj. kot svojevrstno kriminalno podjetje (katerega cilj je – in v tem se prav nič ne razlikuje od zakonitega podjetja – poslovati s čim večjim dobičkom in po možnosti krepiti ali širiti svojo moč). Prav to pa je tista ključna poteza, zaradi katere naj bi bilo treba organizirani kriminal (mafijškega tipa) pojmovno strogo razločiti od beloovratniške, korporacijsko-menedžerske, »črnoovratniške« (ali cerkvene), državne ali kake druge zakonito organizirane kriminalitete, tj. od vseh tistih kaznivih dejanj (oziroma drugih nesporno škodljivih aktivnosti, ki pa zaradi družbene moči njihovih akterjev niso kriminalizirane ali drugače resno problematizirane), katerih storilci so člani uradnih družbenih institucij. No, metodološka »zapoved«, da moramo aktivnosti kriminalnih združb (ter njihovih morebitnih partnerskih povezav, omrežij in konzorcijev) obravnavati ločeno od nezakonitega (oziroma protipravnega, nemoralnega ali »zgolj« škodljivega) vedenja članov »uglednih« družbenih, političnih, ekonomskih, državnih in drugih organizacij, pa je hudo vprašljiva, in sicer predvsem zato, ker delovanje v skladu z »mafijским načelom« (Wallerstein) vsekakor ni omejeno zgolj na mafije v tradicionalnem ali konvencionalnem (oziroma dozdevno najozžjem) pomenu. In še več: škoda (pravno neoporečna ali protipravna, to je v tem kontekstu – pa tudi sicer v družbeni praksi – povsem nepomembno), ki izhaja iz funkcioniranja zakonitih organizacij, je brez sence dvoma neprimerno večja (pa tudi bolj raznolika) od tiste, ki jo je mogoče pripisati mafijским strukturam *stricto sensu*.

Za ilustracijo mafijškega funkcioniranja zakonite/uradne organizacije lahko uporabimo – resda morda nekoliko daljše, a vseeno izjemno (celo občudovanja vredno!) iskreno in lucidno

⁴ Wallerstein opozarja, da mafije niti najmanj niso izum dvajsetega stoletja, ampak so že od nekdaj sestavna prvina svetovnega kapitalističnega sistema: »Z mafijami mislim vse tiste, ki si želijo priti do velikih dobičkov bodisi tako, da se izogibajo zakonskim omejitvam in davkom, bodisi tako, da izsiljujejo plačilo za varstvo, in ki so pripravljene uporabiti zasebno silo, obsežno podkupovanje in korupcijo uradnih državnih procesov, da bi zagotovili preživetje takega načina akumuliranja kapitala. Razlika med mafijami in tistimi, ki so jih v 19. stoletju imenovali 'roparski baroni', je sicer precej nejasna. Lahko pa rečemo, da so mafije zelo pomembne med tistimi, ki akumulirajo največ kapitala, in da si glavni akumulatorji, naj so mafijci ali formalno legalni, vselej dejavno prizadevajo legitimizirati svoje bogastvo, zagotovo vsaj v drugi generaciji« (1999: 35).

– razmišljanje, katerega avtor je Smedley Butler (1888–1940), generalmajor marincev ZDA, ki je bil dvakrat odlikovan z medaljo za hrabrost (general Douglas MacArthur je po njem poimenoval ameriško oporišče v Okinavi): »V izsiljevalčevi malhi ni trika, ki bi bil vojaški kliki neznan. Ima svoje 'špecarje', ki pokažejo sovražnike, 'mišičnjake', da jih uničijo, 'možgane', da pripravijo načrte za vojno, in 'vrhovnega šefa', Velenacionalistični kapitalizem. Morebiti se zdi čudno, da kot vojak uporabljam tako primerjavo. Od mene to zahteva resni-coljubnost. Trideset let in štiri mesece sem preživel v aktivni vojaški službi kot pripadnik marincev, najbolj okretno vojaške sile te države. Služil sem na vseh častniških stopnjah od drugega poročnika do generalmajorja. In v tem obdobju sem bil največkrat mišičnjak višjega razreda za veliki business, za Wall Street in Bankirje. Skratka, bil sem izsiljevalec, kapitalistični gangster. Takrat sem sumil, da sem samo del prevare. Zdaj sem v to prepričan. Leta 1903 sem pomagal narediti Honduras 'primeren' za ameriške sadjarske družbe. Leta 1914 sem poskrbel, da je Mehika, še zlasti pa Tampico, postala varna za ameriške naftne interese. Pomagal sem iz Haitija in Kube narediti spodoben kraj za to, da so fantje iz National City Bank tam pobirali dohodek. Pomagal sem pri posiljevanju vsaj šestih srednjeameriških držav v korist Wall Streeta. Seznam izsiljevanj je dolg. V letih 1909–12 sem pomagal očistiti Nikaragvo za mednarodno bančno hišo bratov Brown. V Dominikansko republiko sem leta 1916 prinesel luč za ameriške sladkorne interese. Na Kitajskem sem poskrbel, da je šel Standard Oil nemoteno dalje. V teh letih sem bil ... odličen prevarant. Če se zdaj ozrem nazaj, se mi zdi, da bi bil prav dober svetovalec Al Caponeju. On je svoje mafijske posle lahko vodil v največ treh okrožjih. Jaz sem deloval na treh celinah« (povzeto po Ali 2002: 264). No, tovrstnih kapitalističnih gangsterjev (izsiljevalcev in mišičnjakov ter, ne nazadnje, organizatorjev, inštruktorjev in podpomikov vsakovrstnega zastraševanja, nasilništva, mučenja, ubijanja in uničevanja) se je po Butlerju (in pred njim!) zvrstilo že nič koliko. Pomislimo samo – če se omejimo na severnoameriški državno organizirani kriminal *par excellence* (in na obdobje po drugi svetovni vojni) – na Vietnam, Laos, Kambodžo, Indonezijo, Grčijo, Urugvaj, Brazilijo, Paragvaj, Haiti, Filipine, Gvatemalo, Salvador, Čile, Argentino, Nikaragvo, Panamo ... (Najnovejši zgled je nezakonita agresija na Irak, v okupacijo katerega je po novem vpletena celo slovenska država.) In kar je še huje (oziroma še bolj zaskrbljujoče): nenehno se valijo, rekrutirajo in urijo novi in novi državno organizirani (karierni ali poklicni) »kriminalci« (*soldati*), voljni skrajno hladnokrvno intervenirati povsod tam, kamor jih bo napotil njihov vsakokratni *boss, don* ali *capo*. *Job as usual* za ene, *business as usual* za druge.

O kriminološki »paradigmi« organiziranega kriminala: sicilijanska uvertura

Ruggiero (1996: 28–29) opozarja, da se večina študij (in

opisov ali definicij) organiziranega kriminala trdovratno vrtili okoli italijanskih in severnoameriških mafij (oziroma njihovih partnerskih aranžmajev, koalicij ali konzorcijev), ki učinkujejo v tem pogledu kot neke vrste teoretska »paradigma«, namreč temeljni ali izhodiščni »okvir« za razumevanje kriminalnega podjetništva in dela nasploh (čeprav so dejansko le ene izmed mnogih družbenozgodovinsko specifičnih različic ali konkretizacij »mafijskega načela«). Toda pozor! Tudi če je tako, se je vendarle treba zavedati, da je ta »paradigma« – Ruggiero (1996: 119) uporabi v tej zvezi celo sintagmo »the Sicilian anomaly« – še vedno dokaj sporna, dvoumna in v marsičem pretežno hipotetična (oziroma oprta na vprašljive empirične dokaze), ne nazadnje pa je v svojem razvoju doživela tudi vrsto pomembnih transformacij. Poglejmo si torej vsaj v grobem njene ključne poudarke.

Vzemimo pod drobnogled najprej sicilijansko mafijo. Zanimivo je (in po svoje morda celo paradokсно), da je dolgo časa veljalo, da je »mafija« (ta izraz se v pisni obliki pojavi šele v devetnajstem stoletju) po svoji naravi bolj metoda (ali specifičen način obnašanja in z njim povezan sklop sub/kulturnih orientacij) kakor organizacija (Albini 1971: 83–152) ali, še natančneje, sistem družbenih odnosov, ki praviloma vključujejo dve tipični socialni vlogi, in sicer »patrona« in »klienta« (Beirne in Messerschmidt 1991: 205–206).⁵ Prvotni »mafijci« (oziroma tako imenovani *gabelloti*) so bili pravzaprav neke vrste posredniki med »odsotnimi« fevdalnimi zemljiškimi lastniki (v odnosu da katerih so bili »klienti«) in kmeti (v odnosu do katerih so delovali kot »patroni«): oprav-

⁵ Albini (1971: 263–304) dokazuje, da to velja tudi za sodobni organizirani kriminal (*syndicated crime*) v ZDA. Njegova ključna značilnost naj bi bila namreč še vedno prav kompleksen (in kajpak bolj ali manj spremljiv) sistem razmerij med »patroni« in njihovimi »klienti« (*patron-client relationships*). Temeljna (hipo)teza, ki jo razvije Albini, je vsekakor dokaj robustna in bržkone tudi rahlo presenetljiva: način mafijskega delovanja se v vsem tem času (od devetnajstega stoletja do danes) ni bistveno predrugačil. »Mafija« torej ni sinonim za rigidno formalno ali birokratsko strukturo, saj jo še vedno odločilno zaznamujejo hierarhični odnosi, v katerih se bolj ali manj sistematično izmenjujejo medsebojne usluge (še drugače rečeno: opraviti imamo s fleksibilnim socialnim sistemom, v katerem se sodelovanje vselej meša z dejanskimi ali vsaj potencialnimi spori in tekmovalnostjo, vzajemno zaupanje pa se utegne naglo preleviti v izdajstvo, goljufijo, prevaro ali nasilni obračun). V vesolju organiziranega kriminala običajno vsakdo zasleduje predvsem svojo korist: »patron« – ki je kajpak lahko tudi sam »klient« v razmerju do drugih, še mogočnejših in vplivnejših pokroviteljev (ali zaščitnikov), in sicer ne glede na to, ali so ti kriminalni ali »ugledni« liki (npr. politiki, poslovneži, finančniki, industrijalci, javni funkcionarji ali visoki državni uradniki) – daje svojemu »klientu« določene ugodnosti (npr. posojilo, varnost, koristne informacije ali poslovne priložnosti, ki obetajo dober zaslužek), ta pa mu to uslugo tako ali drugače poplača. Pri vsem tem pa je še posebej pomembno to, da v vlogi »patronov« in »klientov« ne nastopajo samo »organizirani kriminalci« (ali mafijci), ampak tudi pisana vrsta posameznikov, ki so sicer trdno zasidrani v »normalno« družbeno življenje, tj. v *mainstream* ali *establishment*.

ljali so značilno oblastno-nadzorstvene funkcije (zagotavljanje varnosti oziroma vzdrževanje družbeno-normativne uredjenosti), in to v specifičnem socialnem kontekstu, ki ga je označevala odsotnost (ali vsaj precejšnja šibkost) učinkovito delujočega centralnega državnega aparata (Hobsbawn 1959: 35–38). Takšna razlaga (ki v bistvu zanika korporacijsko razsežnost v organiziranju kriminalnih aktivnosti⁶) je prevladovala vse do zgodnjih osemdesetih let. Tedaj se je raziskovalna pozornost preusmerila na mafijske ekonomsko-pridobitniške dejavnosti (nezakonite in zakonite). Mafija pa je bila posledično (re)definirana kot podjetje *sui generis*, tj. organizacijska tvorba, ki ji gre (po mnenju nekaterih komentatorjev celo že od samega začetka) v prvi vrsti za dobiček.

Vendar je tudi »ekonomistična« konceptija mafijskih struktur že razmeroma kmalu naletela na vrsto upoštevanja vrednih pomislekov. Paoli (1998: 273–281), denimo, poudarja, da ima tovrstna interpretacija vsaj dve ključni pomanjkljivosti: (a) zanemari kulturno (simbolno in statusno) razsežnost članstva v mafijski organizaciji (npr. subjektivno-osebne reperekusije obrednega sprejema v »družino« ali »bratovščino«, občutek pripadnosti »skupni stvari« – *cosa nostra* –, stroga normativna pričakovanja, ki so speta z igranjem vloge »častnega moža« – *man of honour* –, pomen, ki ga ima tajnost pri vzdrževanju »organske solidarnosti« in medsebojnega zaupanja znotraj posamezne kriminalne združbe, vključenost v socialno okolje, v katerem uživaš straho/spoštovanje, in tako dalje); (b) prezre kvazi politične cilje in sredstva, ki označujejo funkcioniranje mafijskih skupin, tj. njihovo težnjo po uveljavljanju »suverenosti« na teritoriju, ki je pod njihovo neformalno dominacijo/kontrolo (v tem pogledu so vsekakor več kot očitne izzivalke državnemu monopolu nad prisiljevanjem in obdavčevanjem). Po drugi strani pa avtorica opozarja na teoretsko pomembne implikacije informacij, ki so prišle iz ust tako imenovanih spreobrnjenecv (*pentiti*). Ti so namreč odločno potrdili obstoj formalne mafijske organiziranosti oziroma kriminalnih konzorcijev, kot so *Cosa Nostra*, *'Ndrangheta* in *Camorra* (tj. hkrati enotnih in segmentiranih entitet, sestavljenih iz avtonomnih »družin«⁷).

⁶ Eden izmed pomembnejših raziskovalcev fenomena sicilijanske mafije (v šestdesetih letih), nemški sociolog Henner Hess (1973: 75–82), je bil prepričan, da je mreža, ki jo (s)plete vsak mafijec, sestavljena iz diadnih odnosov, ki so medsebojno bistveno neodvisni (osebe, ki so v njih udeležene, nimajo občutka skupne pripadnosti ali zavedanja nekega cilja, ki ga zasledujejo družno, tj. harmonično in koordinirano), tako da – v strogem sociološkem pogledu – sploh ne tvorijo skupine.

⁷ Arlacchi (1993: 149) ocenjuje, da je vsaka mafijska družina obdana s koncentričnimi krogi. V prvem so posamezniki (njihovo število se giblje med dvajset in trideset), ki stalno sodelujejo z mafijci in si zvečine tudi želijo postati »pravi«, ritualno iniciirani in polnopravni člani družine (tu gre v glavnem za *nobodies who want to become something*). V drugem krogu najdemo osebe (ki opravljajo

Preskočimo za hip še na drugo stran atlantskega oceana, namreč v ZDA. V tamkajšnjih kriminoloških refleksijah so se izoblikovali trije »standardni« (in kajpak medsebojno sprti) odgovori na vprašanje, kakšna je struktura organiziranega kriminala. Pojdimo po vrsti. Prvič, Cressey – v odmevnem in precej pretenciozno, pravzaprav že naravnost senzacionalistično naslovljenem delu (*Theft of the Nation*) – ponudi opis, ki temelji na tako imenovanem birokratskem modelu: obstajajo različne mafijske družine, ki pod okriljem »komisije« (sestavljene iz njihovih predstavnikov) usmerjajo in usklajujejo glavni kriminalni aktivnosti na ozemlju ZDA. Drugič, Albini (1971) ocenjuje, da organizirani kriminal ni »nacionalna zarota«, ampak sestoji iz niza relativno neodvisnih entitet, ki so ohlapno strukturirane in zgolj neformalno koordinirane. Tretjič, Haller (1992) poudarja, da v »družinah«, ki tvorijo organizirani kriminal, ne bi smeli videti centralno nadzorovanih poslovnih podjetij, saj opravljajo njihovi člani svoje ekonomske dejavnosti v glavnem neodvisno (po potrebi se partnersko povezujejo z drugimi zakonitimi in nezakonitimi podjetniki ter najemajo priložnostno in ne nujno vrhunsko usposobljeno kriminalno delovno silo). Po njegovem mnenju velja organizirano mafijsko skupino dojeti kot entiteto, ki je (raz)ločena od posameznikov, ki jo sestavljajo in ki ji pripadajo na način, ki še najbolj spominja na članstvo zakonitih poslovnežev v *Rotary* ali drugem podobnem klubu (namenjenem medsebojni podjetniški promociji, izmenjavi koristnih informacij in tkanju neformalnih vezi).

Kakšna bi bila potemtakem aktualna teoretska vrednost paradigme, ki je ukrojena po meri tradicionalnih oblik organiziranega kriminala? Ruggiero (1996: 119–125) – ki je gotovo eden izmed najboljših evropskih raziskovalcev na tem sicer nadvse izmuzljivem in spolzkem področju – svari, da nikakor ne smemo ostati sužnji »sicilijanske anomalije«, in predlaga, naj se raje osredotočimo na najpomembnejšo značilnost organiziranega kriminala, to pa je njegova zmožnost, da rekrutira in mobilizira kriminalno delo (v zameno za mezdo), ki je nato usmerjeno v »kolektivno« realizacijo najrazličnejših kriminalnih projektov (npr. trgovanju z nezakonitim blagom). Ob tem pa se vendarle vsiljujeta vsaj dve vprašanji. Čeprav drži, da se marsikatero oblike sodobnega organiziranega kriminala bolj ali manj odmikajo od tradicionalnih modelov (tako da bi jih morda še najbolj natančno opisali kot entitete, ki so sestavljene iz »vozlišč« in katerih

raznolike zakonite poklice v zasebnih ekonomskih sektorjih ali v javnih hierarhičnih strukturah), ki vzdržujejo nesistematičen, a vseeno scela zaupanja vreden odnos s člani najožje mafijske skupine. Tretji krog pa naseljujejo posamezniki, ki sicer niso povezani s pripadniki mafijske družine, vendar krožijo okoli njih vsaj za določen čas in na podlagi specifičnih interesov: tu imamo opraviti tako s člani »podzemlja« (npr. s tatovi, goljufi, oderuhi, zvodniki ...) kakor tudi s člani *upper world* ali »nadzemlja« (npr. s prijateljskimi politikami, cerkvenimi dostojanstveniki, poslovneži, bančniki, advokati, novinarji, državnimi uradniki, lokalnimi funkcionarji ...).

posamezni protagonisti zasledujejo svoje parcialne cilje, ki se običajno izmikajo racionalni koordinaciji pod komando enega samega, vseobsegajočega, koherentnega in nedvoumnega smotra), bi kazalo razmisliti, ali (in v kolikšni meri) bi bilo mogoče z »mafijским načelom« – oziroma s »sicilijansko anomalijo« – nemara pojasniti tudi (ali celo predvsem) delovanje nekaterih zakonitih ekonomskih in političnih institucij (posebej na internacionalni ravni). Še bolj pomembno pa je tole: ali »konvencionalni« organizirani kriminalni sploh terja specifično teoretsko obravnavo, namreč takšno, ki je strogo ločena od preučevanja protipravnih in škodljivih dejavnosti držav, korporacij in drugih družbenih organizacij?

Kriminalno podjetništvo, (ne)kvalificirano delo, dobički in nasilje

Organizirani kriminal je v zadnjem času najpogosteje obravnavan kot poseben tip poslovne organizacije (*business organization*), tj. v optiki podjetniške strukture (in kajpada njej ustrezajoče »mentalitete«). Organizirani kriminal je, skratka, opredeljen in pojasnjen v prvi vrsti kot *criminal enterprise* (integrirana in koordinirana kombinacija kapitala, menedžerskih veččin, bolj ali manj profesionalnega – neredko pa tudi povsem neprofesionalnega – dela in kriminalnih priložnosti), tj. kriminalno podjetje, ki stremi k pridobivanju čim večjega dobička (ta pa je ponovno investiran bodisi v nezakonite bodisi v zakonite poslovne aktivnosti). V tem ni, vsaj *prima facie*, nič posebej presenetljivega: navsezadnje živimo v času, v katerem velja, naj se sleherna socialna entiteta – npr. država, družina, občina, športni klub, fakulteta, raziskovalni inštitut, kulturna ustanova in, ne nazadnje, tudi posamezniki kot atomizirani tržni »subjekti« (oziroma delavci in potrošniki) – dojema in obnaša čim bolj podjetniško. Zakaj bi bili torej kriminalci v tem pogledu bistveno drugačni, namreč ekonomski neracionalni, ko pa je jasno, da je organiziranje (npr. v smislu delitve dela ali funkcijske specializacije) preverjen način, kako zaslužiti več z manj truda in manjšimi tveganji (poleg tega pa je treba upoštevati, da je podjetniška struktura pri številnih nezakonitih aktivnostih celo *conditio sine qua non*).

V zvezi s kriminalnim podjetništvom in kriminalnim delom se vseeno poraja kopica resnih pomislekov, ki jih morda še najbolj zgošča naslednje vprašanje: v čem se kriminalno podjetje – dejansko in vrednostno – razlikuje od zakonitega (v formalni ali neformalni ekonomiji)? Očitno je, tako se vsaj zdi na prvi pogled, da ima inkriminirani *business* vendarle številne posebnosti. Pojdimo po vrsti.

Začnimo z enim izmed dokaj pogostih očitkov na rovašč kriminalnega podjetja. Razlog graje je v tem, da se precejšnji del dobička, ki ga ustvari kriminalna skupina (na ilegalnih trgih), »razblini«, namreč pretopi v inertno bogastvo, luk-

suzne dobrine in druge oblike neproduktivnega trošenja, namesto da bi bil usmerjen v produkcijo nove vrednosti, nadaljnjo (»neskončno«) akumulacijo kapitala in *eo ipso* povečevanje gospodarske rasti (tega cilja vseh ciljev sodobne kapitalistične družbe). Toda pozor! Ta ugotovitev velja tudi za zakonito ekonomijo. Ruggiero (1996: 43) v tej zvezi poudarja, da imamo opraviti s problemom, na katerega je sicer opozoril že John Stuart Mill (in to v knjigi *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*, ki je ugledala luč sveta daljnega leta 1844), ki je ocenil, da ostaja približno petdeset odstotkov kapitala neaktivnega. Kako pa je s tem danes? Kakšno je razmerje med stopnjami profita in stopnjami investiranja pri zakonitih podjetjih? Gorz (1999: 16–19) navaja osupljive podatke. V osemdesetih letih so se dobički 500 največjih ameriških družb izredno povečali. Kakšna je bila njihova nadaljnja usoda? Leta 1986 je šlo 61 odstotkov ustvarjenih profitov v denarnice članov upravnih odborov (*chief executive officers*),⁸ dividende, ki so jih prejeli delničarji, pa so se v mnogih primerih povečale kar za štirikrat. Sklep: dve tretjini ameriške gospodarske rasti je poniknilo v žepih enega odstotka delovnega prebivalstva. Podoben trend je opaziti tudi drugje po svetu. Vse to pa meče čudno luč na vladajočo novoliberalno ideologijo, še posebej na njeno trditev, da je treba v imenu »kompetitivnega imperativa« bogate še bolj davčno razbremeniti, in sicer zato, da bodo lahko potem vlagali svoj denar v odpiranje novih delovnih mest, znanstveno-tehnološki razvoj in produkcijo nove vrednosti (ter s tem prispevali k čim hitrejšemu in čim bolj obilnemu povečanju gospodarske rasti oziroma »splošne družbene blaginje« – kar koli že pomeni ta često izrečena in skoraj nikoli podrobno opredeljena floskula). No, v resnici se dogaja nekaj povsem drugega: po eni strani se srhljivo zastruje – svetovna in nacionalna – razredna vojna (to se kaže, denimo, v redistribuciji dohodka od najrevnejših k najbogatejšim, nasilnem razkrajanju in pozasebljanju socialne države, slabljenju pogajalske – družbene in politične – moči prodajalcev delovne sile, »fleksibilizaciji« trga delovne sile, posplošeni negotovosti zaposlitve, zaostrovanju kazenskopravne in druge represije ...), po drugi strani pa se vrtoglavi dobički multi- ali transnacionalnih korporacij v pretežni meri (oziroma mnogo bolj kot v dejansko ustvarjanje vrednosti) stekajo v dividende delničarjev, plače vodilnih menedžerjev, nakupe/prevzeme drugih podjetij (*mergers*) in čisto finančno-špekulativne »investicije« (na delniških in monetarnih trgih).

Zmožnost uporabiti zasebno – pravzaprav protipravno – silo in z njo zlepljen zastraševalni potencial sta brez dvoma izredno pomembna resursa kriminalnih podjetij (še prav posebej pa tis-

⁸ Gorz (1999: 17) ob tem opozarja, da je CEO leta 1994 zaslužil v povprečju – reci in piši – sto osemindemdesetkrat več kakor modro-ali beloovratniški prodajalec delovne sile (leta 1975 je CEO zaslužil »samo« enainštiridesetkrat več, leta 1992, pa »samo« sto petinštiridesetkrat več).

tih, ki zasedajo hierarhično najvišje položaje na nelegalnih trgih). Nasilje (oziroma dovolj verodostojna grožnja) opravlja v kriminalni areni različne funkcije.⁹ Služi lahko za odvrčanje in odstranjevanje motečih tekmecev ali nasprotnikov/sovražnikov, vzdrževanje discipline znotraj kriminalne združbe, sankcioniranje normativnih kršitev (npr. nelojalnosti, prevare ali izdajstva), uveljavljanje sklenjenih pogodb ali dogovorov (to iz razumljivih razlogov ni mogoče pred državnimi sodišči ali kakim drugim uradnim forumom) ... Videti je, da je ta kvazi vojaško-policijska razsežnost kriminalnega podjetja očitno nekaj, česar ne najdemo pri zakonitih ekonomskih organizacijah. Ali pač? Kakšna je pravzaprav vloga vojaško-policijske sile v uradni ekonomiji? V tej zvezi kaže pozorno prisluhniti pojasnilu, ki ga je – nadvse odkritosrčno in resnicoljubno (za nameček pa še osupljivo objektivno) – prispeval Thomas Friedman, zvezdniški kolumnist časopisa *New York Times* (in hkrati eno izmed najbolj grobih trobil kapitalistične globalizacije): »Skrita roka trga ne bo nikoli delovala brez skrite pesti. Trgi delujejo in uspevajo le, če je pravica do lastnine zagotovljena in jo je mogoče uveljavljati, kar pa spet zahteva politični okvir, ki ga varuje in podpira vojaška sila ... McDonald's ne more uspevati brez McDonnell Douglasa, načrtovalca ameriškega bojnega letala F-15. In skrita pest, ki varuje svet, da lahko uspevajo tehnologije Silikonske doline, se imenuje vojska Združenih držav, njene zračne sile, mornarica in mornariška pehota« (navedba v Callinicos 2004: 57). Tako je torej to (bolje se bržkone ne bi izrazil niti hrabri generalmajor Butler!). Toda pozor! Nas morda preseneča dejstvo, da je nujna predpostavka vseh »normalnih« menjav to, da je njihovim protagonistom z družbeno ali državno-pravno (in torej z »legitimno« silo) zajamčeno upravičenje do tistega, kar pač imajo v posesti (oziroma da trg ne more brez pravil, »policije« in take ali drugačne oblasti, ki bdi nad sprejemljivostjo poslovnih transakcij)? Je kje kdo, ki ne bi vedel (ali – če upoštevamo še morebitne ignorante in idiote – vsaj slutil), da svetovni kapitalistični sistem v zadnji instanci temelji zgolj na surovi sili (ki je v ideološki optiki kajpak obvezno prikazana in dojeta kot scela »legitimna«, namreč pravična, pravna, normalna, naravna ali pa vsaj neizbežna)? Z drugimi besedami: kapitalizem ne implicira le izkoriščanja mezdne dela in konkurenčne akumulacije kapita-

⁹ Ruggiero (1996: 44–45) opozarja, da je nasilje za organizirani kriminal – tako kot za legalne podjetnike! – najpomembnejše v fazi »prvotne akumulacije« (oziroma pri prilaščanju začetnega »umazanega« kapitala), tj. v obdobju, ki je evolutijsko pred njegovim vključevanjem v zakonito ekonomijo (to pa se kajpak ne zgodi neizbežno: marsikatera kriminalna združba nočejo ali ne morejo stkati dovolj trdnih stikov z uradnimi – ekonomskimi in političnimi – sferami in zatorej bolj ali manj stagnirajo na robovih normalnega družbenega življenja). Ko se organizirani kriminal prebije v zakonite arene in stke močne vezi z uglednim ekonomskim in političnim svetom, pa utegne postati nasilje v glavnem kontraproduktivno: bolj kot izzivanje konfliktov je priporočljivo prilagajanje obstoječim poslovnim praksam (oziroma oponašanje beloovratniških ali korporacijsko-menedžerskih protipravnih okoriščanj).

la (tj. razrednega antagonizma in tekmovanja med lastniki produkcijskih sredstev), ampak tudi nenehna diplomatska in vojaška rivalstva med državami (predvsem med hierarhično nadrejeno zahodno »civilizacijo« in podrejenim »preostankom sveta«). In še več, kapitalizem je bil tudi uveden s silo (zasebno in javno – razloček niti ni pomemben),¹⁰ tj. s krvavim,¹¹ neusmiljenim in surovim zatiranjem vseh, ki se niso hoteli »prosto-voljno« umestiti v »proletariat« (oziroma so se upirali gospodstvu kapitalskega razmerja).

Arlacchi (1998: 205–207) poudarja, da je narava kriminalnih podjetij (zlasti tistih, ki zasedajo hierarhično višje pozicije na nelegalnih trgih) večplastna, *multifaceted*. Pri tem ima v mislih njihovo zmožnost, da kombinirajo ekonomske, politične in vojaške resurse, v isti sapi pa opozori še na pomembno razliko med kriminalnim in zakonitim podjetjem: prvo se lahko po potrebi zateče k uporabi nasilja in zastraševanja zoper tekmece in nasprotnike. Pa ta razloček vselej vzdrži? Bolj slabo. Videli smo že, da ne manjka primerov, v katerih je državna oblast tista, ki (še posebej če je dovolj močna in na/silna v hierarhiji svetovnega kapitalističnega sistema) v interesu »svojih« zasebnih podjetij grozi neposlušnim entitetam z ognjem in mečem (če pa ne gre drugače, ju tudi hladnokrvno uporabi). No, vloga zastraševalca ali izsiljevalca pa lahko (od)igra tudi ta ali oni organizem »svetovne države kapitala«¹² (npr. NATO, Svetova banka, Mednarodni denarni sklad, Svetovna trgovinska organizacija, kaka transnacionalna nevladna organizacija

¹⁰ Kako so pravzaprav nastali »proletarci« (namreč posamezniki, ki jih podreja in izkorišča vladavina kapitala, znotraj katere delajo)? Na kratko: z nasilno ločitvijo proizvajalca od produkcijskih sredstev. Vzemimo za zgled Anglijo: »Marx razlaga, da so v Angliji proletarizacijo dosegli najprej z ograditvijo skupne zemlje, pregonom kmetov s posestev ter naknadnim brutalnim kaznovanjem potepuštva in klateštva. Angleški kmet je bil s tem 'osvobojen' vseh predhodnih sredstev obstoja, kot čreda pregnan v nove manufakturne kraje ter pripravljen za mezdni odnos in disciplino kapitalistične produkcije« (Negri in Hardt 2003: 213).

¹¹ Prim. Kurz 2000: 139–140.

¹² Zgolj za ilustracijo: »Mule Mednarodnega monetarnega sklada so ukazali Senegalu, naj se odreče teritorialni suverenosti v svojih ozemelskih vodah, sicer mu plačila dolga ne bodo odložili. In je to naredil. Posledica? Ribiške ladje-tovarne so odpeljale ribe v supermarket EU. Vode, v katerih so se senegalski ribiči več tisočletij preživljali, je prevzel bogati Zahod. Ljudje iz te države pa trpijo, ker prihaja do pomanjkanja rib. Boliviji so ukazali, naj privatizira svojo vodo. Revezem so prepovedali zbiranje deževnice z lastnih streh. Cene vode so postale nedosegljive« (Ali 2002: 293). O brezčutnem izsiljevanjem, ki ga izvaja razviti svet nad revnimi državami, piše tudi Valenčič: »Direktive mednarodnih bančnikov se ne ozirajo na svoje uničevalne posledice. Tipičen je primer jugovzhodne Azije, ki jo le leta 1997 prizadela huda ekonomska kriza. MDS je od indonezijske vlade zahteval, naj pred nakazilom finančnih posojil poleg restrukturiranja bančnega in javnega sektorja ukine tudi državne subvencije za gorivo, elektriko in hrano. V par letih se je število najrevnejših podvojilo na 100 milijonov. Poročilo svetovne banke iz leta 2002 razkriva, da sedaj že polovica Indonezijcev živi v manj kot dvema dolarjema na dan« (2005: 111).

...). Po drugi strani pa kapitalistične korporacije včasih najamejo tudi zasebne nasilneže/plačance, kot so mafijske združbe (npr. za razbijanje stavk), paramilitarne skupine (npr. za onemogočanje ali slabljenje sindikalne organiziranosti) ter uradna¹³ varnostna in vojaško-policijska podjetja. Aktualen zgled harmonične koalicije (»voljnih«!) med kapitalističnimi korporacijami, državno-vojaško silo in zasebnimi najemniškimi podjetji je – presenečenje? – protipravna, pravzaprav hudodelska (z prozornimi lažmi in manipulacijami podkletena) agresija na Irak, ki bi jo lahko označili tudi kot »prvo privatizirano vojno« (P. W. Singer): »Še preden se je zadnja iraška vojna začela, je bilo jasno, da tu ne bo šlo za spopad dveh držav. V njej je sodelovala vrsta zasebnih akterjev ... V ospredju sta bili ves čas dve izmed največjih svetovnih korporacij: Halliburton (v njenem predsedstvu je do novega položaja podpredsednika ZDA sedel Dick Cheney) in Bechtel, ki je pred tremi leti zaslovel s testnim projektom privatizacije vode v Boliviji. V ozadju vleče niti fantomska korporacija Carlyle Group, ki jo vodijo nekateri nekdanji najvidnejši ameriški in svetovni politiki (George Bush sr., James Baker, John Major, Richard Darman, Frank Carlucci ...) in bo po mnenju nekaterih analitikov zaslužila milijarde z vojno proti terorju. Pri samih pripravah, izvedbi in sedanji okupaciji Iraka je sodelovalo večje število zasebnih vojaških družb, katerih imena so manj znana javnosti« (Brumen 2003: 88–89).

Kriminalno podjetje pogosto pridobiva dohodek na nelegalnih trgih, tj. z oskrbovanjem zainteresiranih strank (in potrošnikov) s prepovedanim/nedopustnim blagom (denarjem, dobrinami in storitvami). Vendar pa to ni edini način kriminalne akumulacije kapitala. Obstajajo še druge – bolj »primitivne« ali vsaj manj sofisticirane – metode, v prvi vrsti plenjenje (npr. tatvine, ropi, goljufije, ugrabitve ...) in »parazitiranje«, tj. izsiljevanje plačila (*racketeering*) v zameno za varnost,¹⁴ varstvo ali kako drugo

¹³ Brumen opozarja, da sta nastanek in razmah zasebnih vojaških družb (*Private Military Companies* – PMC) omogočila konec hladne vojne in globalna prevlada ZDA. PMC so svojo krvavo »zgodbo o uspehu« pričele v Afriki, nadaljevale pa so jo v Južni Ameriki, Aziji, na Balkanu in naposled v Iraku. PMC so v bistvu najemniške vojske mogočnih korporacij, ki jamčijo za nemoteno izkoriščanje naravnih bogastev tam, kjer lokalni oblastniki ali vojni dobičkarji in njihove milice ne morejo zagotoviti »stabilnega« ekonomskega okolja: »Teh zasebnih vojaških pogodbenikov, kot se sami imenujejo, ne moremo primerjati niti z romantičnimi psi vojne niti s pripadniki francoske tujske legije, katere vojaki so se kot izpričani rasisti (in sadisti) v 60. in 70. letih izživljali v Afriki. Pri teh novih plačancih gre za natančno izbrane, ledeno hladne, poklicne ubijalce, opremljene z naj sodobnejšo vojaško tehnologijo. Vodijo jih upokojeni britanski in ameriški generali in drugi predčasno upokojeni visoki oficirji. V zadnjem desetletju so se te 'mercenary companies' razvile v resne mednarodne korporacije, povezane z vladami na kriznih žariščih in največjimi svetovnimi rudninskimi multinacionalkami« (2003: 85). Brumen v tej zvezi poudarja, da je ta »visokoprofitna industrija plačancev« vpletena v številne poboje, mučenja in zlorabe, medetnične konflikte ter trgovanje z orožjem in mamili.

uslugo oziroma redno pobiranje »davka« na teritoriju, ki ga nadzoruje določena kriminalna skupina. Kako je s plenjenjem in izsiljevanjem v legalni ekonomiji? Hudo! Plenjenje in izsiljevanje sta stalni (oziroma statistično, funkcionalno in kulturno-ideološko normalizirani) značilnosti ekonomskih praks v svetovnem kapitalističnem sistemu. Še več, kapitalizem se brez njiju sploh ne bi mogel razviti, saj sta *conditio sine qua non* prvotne akumulacije lastnine (oziroma bogastva, ki je omogočilo nastanek zgodovinsko novega družbenega razreda, tj. kapitalistov). Poglejmo, kako se je to čudežno »brezmadežno spočetje« zgodilo v Angliji: »Osrednje gibalno ustvarjanja kapitalistov se ... nahaja zunaj Anglije, v trgovini – ali natančneje, v osvajanjih, trgovini s sužnji in kolonialnem sistemu. 'Z neprikritim plenjenjem, zaslužnjevanjem in ubijanjem so zunaj Evrope zasežena bogastva,' piše Marx, 'pritekala nazaj v matično državo in bila tam preoblikovana v kapital.' Velikanski prtok bogastva je preplavalil zmoglosti starih fevdalnih odnosov produkcije. Angleški kapitalisti so se pojavili kot utelešenje novega režima komande, ki je omogočal izkoriščanje novega bogastva« (Negri in Hardt 2003: 213).¹⁵ No, da bi spoznali osrednjo in nepogrešljivo vlogo plenjenja pri primarni akumulaciji, se nam ni treba ozirati

¹⁴ Kriminalna skupina lahko prodaja varnost tudi drugim, šibkejšim kriminalnim združbam ali posameznim kriminalcem (v tem primeru gre za svojevrstni davek na inkriminirane dejavnosti). V tej zvezi je precej informativen odlomek iz knjige *Wiseguy* (njen avtor je Nicholas Pileggi), v katerim nekdanji gangster (*ex-mobster*) opiše naravo vpliva, ki ga je imel mafijski šef Paul Varro. Ker je izpoved slengovsko barvito artikulirana (a kljub temu gotovo zlahka razumljiva), jo velja povzeti kar v originalu: »There were hundreds of guys who worked for Paulie, but he never paid out a dime. The guys who worked for Paulie had to make their own dollar. All they got from Paulie was protection from other guys looking to rip them off. That's what it's all about. That's what the FBI can never understand – that what Paulie and the organisation offer is protection of the kinds of guys who can't go to the cops. They are like the police department for wiseguys« (navedba v Sacco in Kennedy 1996: 301).

¹⁵ Groteskno je, da so osvajanje ozemelj zunaj Evrope (v Ameriki, Aziji, Avstraliji in Afriki), podjarmljanje domačinov in plenjenje tamkajšnjih naravnih bogastev potekali v imenu širjenja svobodne trgovine (*doux commerce* ali *pacifical commerce*) in civiliziranja »nevernikov« ali »divjakov« (vam to morda ne zveni osupljivo podobno ideološkemu načinu opravičevanja sodobnega imperialnega gangsterstva?!). Mastnak v tej zvezi opozarja, da je bilo gibanje dobrin nerazvezljivo speto z gibanjem vojske, ki je ustvarila nujne pogoje za trgovanje (namreč za »dejavnost, katere cilj je mir in ki je v univerzalno korist vsega človeštva«) v skladu s pravili, ki jih postavljajo Zahodnjaki (je dandanes kaj bistveno drugače?): »Tista 'tiha trgovinska vojna, ki je najhumanejša zvrst vojne in vrednejša razumnih ljudi' (kot konvencionalna vojna), o kateri je pisal Beccaria, ni odpravila tradicionalnih vojn. *Commerce*, ki se je razrasel zaradi potreb vojskovanja, je postal vir novih vojn (ki so terjale več denarja itn.). Pri tem se je spremenila tudi narava vojne ... Nove vojne so bile izrecno vojne iz koristi oziroma za korist ... in ne več pravične vojne (karkoli že si mislimo o *justum bellum*). Še pomembnejše od tega: vojne, ki jih 'zdaj v celoti vodi sila in moč denarja', so postale svetovne, 'univerzalne vojne'. /.../ Svobodno trgovanje ni odpravilo osvajaških vojn, temveč jih je razširilo na ves svet (in na ta račun omejilo v Evropi)« (1998: 233–236).

(pre)daleč v zgodovino. Zadošča namreč, da si priključimo v zavest raznovrstne oblike zasebnega okoriščanja – ki jih posrečeno (čeravno za marsikatero oči »neznanstveno«) zgosti sintagma »kraja stoletja« (ali, če si sposodimo naslov kriminološke uspešnice, ki obravnava severnoameriški organizirani kriminal, »theft of the nation«) –, ki smo jim bili priče po razpadu socialističnih sistemov (opazovati pa se jih da kajpak tudi še dandanes), in sicer v okviru privatizacije in denacionalizacije (tj. v procesih, v katerih je imela osrednjo vlogo država: kot objekt plenjenja in kot orodje za okoriščanje).

Zanimivo je, da velikopotezne privatizacijsko-denacionalizacijske kraje (v zakoniti, komaj-še-zakoniti, se-ne-ve-ali-zakoniti in nezakoniti formi) niso privabile ravno obilne kriminološke pozornosti. Zadeva je bržkone politično in ideološko preveč kočljiva, ne nazadnje tudi zato, ker postavlja pod mučen – pravzaprav celo neizbrisen – vprašaj samo srčiko legitimnosti »nove« (in v dobršni meri s strani zahodnih »mentorjev« vsiljene) družbenoekonomske ureditve. Neprimerno več zanimanja kot spektakularne tranzicijske »kraje stoletja« je bil deležen razvoj (ali razmah) organiziranega kriminala v mnogih nekdanjih socialističnih državah. Ta fenomen, ki je bil tako rekoč hlastno razglašen za glavnega sovražnika demokracije in prostega trga (verjetno pa tudi novopečenih *human rights*), je za kriminologe teoretsko vsekakor mnogo manj nevaren od razmišljanja o mehanizmi primarne akumulacije lastnine. Za nameček pa tudi ni pretežno pokazati na njegove vzroke, npr. na »otroške bolezni mladih demokracij«, šibkost ali neizdelanost ekonomskih, pravnih in političnih institucij, mnogotere relativne deprivacije, »idejne ostanke starega (h korupciji nagnjenega) v glavah ljudi«, »napačno« pojmovanje kapitalističnega načina produkcije kot nečesa, kar je bistveno amoralno ... Pri tem pa se pozablja, da je bilo kaotično stanje po imploziji/kolapsu socialističnih režimov (in navdušenem sprejemanju bizarnih napotkov neoliberalnih ekonomskih čarovnikov) v dobršni meri tudi voda na mlin zahodnim korporacijam, ki so si v tranzicijskih kolobocijah znale odrezati – verjetno kot nekakšno poplačilo za pomoč pri »demokratizaciji« in »osvobajanju« poprej strahovito (oziroma »totalitarno«) tlačeni revežev na oni strani železne zavese – lep kos komunistične dediščine (pri tem pa so – po potrebi s pomočjo diplomatov in tajnih agentov – neredko pokazale brezobzirnost in agresivnost,¹⁶ ki se ju bržkone ne bi sramovala nobena konvencionalna ali tradicionalna mafijska združba).

V posocialistični galaksiji je levji delež pozornosti pobral ruski organizirani kriminal. Zahodni (pa tudi tamkajšnji) kriminologi stanje v Rusiji opisujejo z alarmentim besediščem,¹⁷ ki jemlje dih (in ti daje misliti, da je jedro nekda-

njega »imperija zla« spremenilo zgolj dlako, ne pa tudi narave). Samo pogledimo: »gangsterska ekonomija«, »primitivni« ali »divji« kapitalizem, »kleptokracija«, »kriminalna družba«, »business gone wrong«, »racketeering gone mad«, »horse without a bridle«, »topla greda korupcije«, »penetracija mafije v vse pore družbenega življenja«, »največja svetovna pralnica denarja« ... Še posebej v oči bijoča je sintagma »vzpon ruskih roparskih baronov«. Baronov?! Kot da bi bilo ropanje dejavnost, ki sodi primarno v srednji vek! Od kod pravzaprav izvira ta nenavadna oznaka? »Robber barons« je zbadljiva etiketa, ki je bila najprej prilepljena severnoameriškim korporacijskim kapitalistom iz devetnajstega stoletja (kot so bili Rockefeller, Flagler, Drew in Vanderbilt), za katere je bilo značilno skrajno prezirljivo stališče do pravnih norm in ki so svoje bogastvo kopičili z nadvse brezobzirnimi poslovnimi praksami. Beseda »baron« v tamkajšnjem kontekstu deluje pravzaprav pomirjujoče: to, kar se je dogajalo v devetnajstem stoletju, je stvar preteklosti (posledica »ostankov starega« – namreč srednjeveškega – v glavah sicer nesporno ambicioznih, pohlepkih, prodornih, brezobzirnih in podjetnih posameznikov), sodobne ekonomske prakse pa so nekaj čisto drugega. To pa vendarle ne bo držalo. Že dobri stari Sutherland (1983: 8) je namreč pokazal, da so novodobni »beli ovratniki« v najboljšem primeru predrugčili zgolj metode svojega delovanja (*modus operandi*), drugače pa niso nič manj kriminalni od razvpitih *robber barons* iz devetnajstega stoletja.¹⁸ Kakor koli že, če se povrnemo k organiziranemu kriminalu v Rusiji (in, *mutatis mutandis*, v drugih eks-socialističnih okoljih), ni težko uvideti, da je izredno pripraven za igranje vloge grešnega kozla, namreč krivca *par excellence*, da se »šok terapije« po zahodnem receptu (ki so bile gotovo bolj šokantne kakor zdravilne), izrodile in izzvale katastrofalne družbene reperkusije. Vzgojna poanta te »basni« je dovolj enoznačna: vse bi bilo v najlepšem redu, če se v tranzicijsko igro ne bi vmešali hudobni mafijci (ki so jo izrabili izključno sebi in jo s tem izmalčili skorajda do neprepoznavnosti).

V kriminoloških razpravah je včasih zaslediti delitev kriminalnih združb na dve podvrsti, in sicer na »podjetniške

¹⁶ To pa ne velja samo za posameznike (»korporacijske kriminalce«), ampak tudi za sistem, v katerem delujejo. »Nevidna roka« liberalne utopije namreč ni poskrbela za to, da bi se ekonomske neenakosti v ZDA (v zadnjih dveh stoletjih) kaj prida zmanjšale (v resnici so se celo povečale). Rowlinson (2002: 301–302) v tej zvezi opozarja na izsledke nekaterih empiričnih raziskav, ki so pokazale tole: zgornji odstotek prebivalstva je imel 1860. leta 24 odstotkov, 1969. leta 29 odstotkov, 1989. leta pa 29 odstotkov vsega ameriškega bogastva. Prim. Luttwak 1993: 163; Reiman 1998: 169–171. Sklep: tržna roka je res nevidna, vendar pa ima sama neverjetno oster vid, saj redno in sistematično nagrajuje tiste, ki imajo že itak največ (no, po vsej verjetnosti se to dogaja zato, ker si bogati – po zaslugi svoje visoke inteligence in superiornih nravnih lastnosti – svoje bogastvo tudi zares zaslužijo).

¹⁶ Prim. Rowlinson 2002: 298–300.

¹⁷ Prim. Rawlinson 1998: 254–260; Gilinskiy 1998: 235–239; Lea 2002: 156–159; Hughes in Langan 2001: 273–278.

združbe» (*entreprise syndicate*), ki se ukvarjajo s trženjem nezakonitih dobrin in storitev, in »oblastne združbe« (*power syndicate*), ki se bolj kot s podjetništvom pečajo z izsiljevanjem kot obliko nadzora določenega teritorija (Ruggiero 1996: 40–41). Vendar gre tu bolj za analitičen razložek, ki je v praksi pogosto zelo zabrisan (zgodí se tudi, da se kriminalna skupina, ki se je sprva specializirala za izsiljevanje, sčasoma preusmeri še v poslovanje na nezakonitih in/ali zakonitih trgih). Po drugi strani pa ne smemo pozabiti, da je tudi zakonito kapitalistično podjetje po svoji naravi oblastna organizacija, in ne le ekonomska (podjetniška in delovna). Formalni nosilci oblasti so kajpak lastniki (produkcijskih sredstev), ki jim to upravičenje daje zakon (pravni red), torej država oziroma politična skupnost vseh državljanov, ki so – vsaj v idealno-demokracijskem sistemu – tisti, ki naj bi vladali (to pa seveda ne velja za »realne demokracije«, ki se bolj ravna po reklu, da vsa oblast izvira iz ljudstva in se tja nikoli več ne vrne). No, in lastniki so tudi tisti, ki svojo oblast delegerajo na *de iure* (ne pa nujno tudi *de facto*) hierarhično podrejene izvajalce (menedžerje), ti pa v njihovem imenu ukazujejo podrejenim in jih sankcionirajo (v tej zvezi niti ni pomembno, ali se upravljavska oblast izvaja/upravičuje diktatorsko, totalitarno ali liberalno). Z drugimi besedami: srčika – neiztrohnjeno srce! – delovnega razmerja sestoji iz heteronomnosti in subordinacije (Méda 1995: 145–150), ki je resda »samo« pravna (ne pa osebna kot v suženjskem ali fevdalnem razmerju), a vseeno tako rekoč totalna. Dejanska moč javnih in zasebnih »delodajalcev«¹⁹ se je v zadnjem času celo izredno povečala (npr. zaradi strukturne brezposelnosti, povečane gibljivosti kapitala, tehnološkega napredka, krčenja delavskih pravic, deregulacije trga delovne sile, decentralizacije produkcijskega procesa, skokovitega povečevanja »netipičnih« in »fleksibilnih« zaposlitev ...), to pa jim daje še več možnosti za izsiljevanje, izkoriščanje in zatiranje – vse bolj negotovo (oziroma »do nadaljnjega«) – zaposlenih »srečnežev«, ki jim je zaupan izjemen privilegij služenja zunanjemu gospodarju (konkretnemu ali abstraktnemu). Zanimivo je, da so osebe, ki so zaposlene v vrstah organiziranega kriminala, večja grožnja za delodajalca, kakor tisti, ki jih zaposlujejo zakonita kapitalistična podjetja (kriminalni podjetniki skušajo zmanjšati tovrstna tveganja običajno na ta način, da rekrutirajo svojo delovno silo iz kroga ljudi, ki jim lahko čim bolj zaupajo, npr. zaradi družinskih vezi, tesnega poznanstva, že izpričane lojalnosti, skupnih subkulturnih orientacij ali pripadnosti isti etnični skupnosti oziroma manjšini). To je tudi glavni razlog, zaradi katerega so »principali« v kriminalnem podjetju pogosto manj opazni kot v zakoniti ekonomski organizaciji, tako da njihovi »agenti« neredko ne vedo – še več, ne morejo vedeti – za koga v resnici delajo (»šef«, ki jim da nalogo, je namreč lahko samo

posrednik v razmerju do pravega naročnika posla). Po drugi strani pa tudi proletarcem, ki se prodajajo zakonitim podjetnikom, ni vselej jasno, komu pravzaprav služijo, in kakšen je končni namen tega, kar počnejo (tega pač ne morejo vedeti, ker ne sodelujejo pri tajnem odločanju o ciljih, ki naj jih zasleduje delovna organizacija).

Moč in vplivnost kriminalne združbe nista nujno omejena samo na teritorij, ki ga kontrolira (oziroma »obdavljuje« in »varuje«), ampak se lahko razširita tudi navzven, namreč v smeri proti zakonitim – političnim, ekonomskim, finančnim, cerkvenim, medijskim in drugim – strukturam. Upoštevati velja, da so meje med organiziranim kriminalom in uradnimi institucijami pogosto dokaj zamegljene in nič kolikokrat prekoračene, denimo ko gre za pranje denarja (npr. v legalnih bankah in na finančnih ali delniških trgih). Organizirani kriminal nalaga svoj kapital seveda tudi v zakonita podjetja (npr. zaradi omejenosti nelegalnih trgov, nestabilnega povpraševanja po prepovedanih dobrinah ali storitvah ...), še posebej v manjše ali srednje velike firme, ki so se razbohotile kot posledica industrijske decentralizacije (Ruggiero 2001: 65–67). Še več, močne vezi z »nedolžno družbo« – oziroma vpetost v *mainstream* in še zlasti v *establishment* (tj. povezanost s politiki, pripadniki tajnih služb, agenti kazensko-pravnega sistema, medijskimi »osebnostmi«, bančniki, industrijalci, poslovneži, člani prostozidarstev lož²⁰ in podobno misterioznih entitet ...) – so izredno pomemben resurs, s pomočjo katerega lahko organizirani kriminal razširi obseg, podaljša domet, izboljša »kakovost« in poveča dobičkonosnost svojih aktivnosti (vsekakor neprimerno bolj kot če bi se razvijal kot *corus alienum*, namreč izključno v okviru zarotniške, hermetično zaprte, klanovsko organizirane in subkulturno monolitne strukture). Rawlinson (1998: 242–246) razlikuje štiri tipe – oziroma razvojne stopnje – razmerja med organiziranim kriminalom in zakonitimi (predvsem političnimi in ekonomskimi) strukturami. Prva faza je reaktivna. Tu se organizirani kriminal zgolj odziva na priložnosti, ki jih najde v prostoru, kjer deluje in ki je ekonomsko-politično dovolj stabilen, da se mu ni treba pogajati z raznimi tolpmi. Druga faza je pasivna asimilacija. Tu že pride do pogajanj med organiziranim kriminalom in zakonitimi strukturami, ki potrebujejo (ali so zainteresirane za) specifične usluge »črne-

¹⁹ Ta oznaka je zavajajoča, saj imamo opraviti z osebami, ki jemljejo (najemajo in odpuščajo) delo, medtem ko je prodajalec delovne sile tisti, ki ga daje.

²⁰ Glede povezave med prostozidarstvom in organizirano kriminaliteto prim. poglobljeno analizo v Dobovšek in Sečnik 2005: 225–231. Posebej zanimiv (in poučen) je njun prikaz delovanja italijanske lože *Propaganda due* (P2), ki jo je vodil veliki mojster (in fašist) Licio Gelli in v katero so bili vključeni mnogi ministri, direktorji tajnih služb, visoki vojaški oficirji, sodniki, odvetniki, bankirji, cerkveni funkcionarji, mafijci in druge »ugledne« osebe. Zdi se, da bi P2 še najbolj natančno opisali kot primer elitne organizirane kriminalne združbe, ki – podobno kot tradicionalne mafije – istočasno zasleduje ekonomske in politične cilje, po potrebi pa organizira tudi teroristične akcije, podobno kot je to počela sicilijanska *Cosa Nostra* v letih 1992 in 1993 (prim. Paoli 1998: 280–281).

ga sektorja«, vendar so v tem razmerju zaenkrat še močnejše, tako da so one tiste, ki narekujejo pogoje sodelovanja. Tretja faza je aktivna asimilacija: organizirani kriminal prodre v zakonite strukture že do te mere, da se razmerje moči prične nagibati k nevarnemu ravnovesju (razloček med dopustnimi in nedopustnimi aktivnostmi postane *eo ipso* vse bolj dvoumen za oba »partnerja«). Četrta in zadnja faza pa je proaktivna. Tu je kriminalna organizacija že zmožna vplivati na politični proces, zastraševati malone vsakogar, ki se ji postavi po robu (verjetnost, da bo zaradi tega sankcionirana, je dokaj majhna), ter se »kameleonsko« infiltrirati v »legitimna« podjetja, banke, politične stranke, medijske in druge pomembne institucije (kazensko-pravni sistem se v takšni situaciji ukvarja le še s tistimi kriminalnimi združbami, ki so za/ostala na nižjih razvojnih stopnjah). No, to pa velja tudi za zakonito kapitalistično podjetje, ki je lahko v razmerju do uradnih – zlasti političnih in medijskih – struktur ravno tako reaktivno, pasivno ali aktivno asimilirano in proaktivno.²¹ Recimo: vpliv na medije si lahko korporacija zagotovi po treh poteh, z oglaševalskim denarjem, skritim nagrajevanjem »priateljjskih« novinarjev ali nakupom lastniškega deleža, vpliv na državne organe (oziroma pravno-politični »tehnološki« proces) pa si ustvari z lobiranjem,²² neformalnimi mrežami,²³ takim in drugačnim podkupovanjem²⁴ (uradnikov, funkcionarjev, poslancev ali strankarskih močincev), namestitvijo svojih ljudi na pomembne oblastne položaje in, ne nazadnje, z zas-

²¹ Eden izmed najbolj razvpitih primerov »proaktivnega« kapitalističnega podjetja je Wal-Mart, največja svetovna korporacija (ki je hkrati največja svetovna uvoznica blaga, zasebna »delodajalka« in trgovka na drobno), katere dobiček je leta 2005 znašal – reci in piši – 310 milijard dolarjev. Glede njene moči v razmerju do lastnih delavcev (ki ne smejo biti sindikalno organizirani!), dobaviteljev, podizvajalcev, mest, držav in drugih trgovskih podjetij prim. Halimi 2006: 24. Zaževa je še toliko bolj alarmantna zato, ker se zdi, da je prav Wal-Mart tisti, ki v začetku enainvajsetega stoletja posebej tip ekonomske institucije, ki z vsiljevanjem sistema proizvodnje, distribucije in transnacionalno integriranega zaposlovanja spreminja svet (Servant 2006: 24).

²² »Peščica megakorporacij nadzoruje tako imenovani notni trg s 450 milijoni potrošnikov. Te korporacije dejansko narekujejo tempo procesa združitve Evrope. Po birokratskih labirintih Bruslja se trenutno sprehaja več kot 10.000 profesionalnih lobistov, ki jih korporacije najemajo za izvajanje pritiskov na komisarje in poslance Evropskega parlamenta. Njihovi napadi na delavski razred so usklajeni na ravni celotne Evrope« (Valenčič 2005: 112). Pisec ima tu v mislih z »evropskim duhom« prežete ukrepe, kot so »razbremenitev gospodarstva« (davčne olajšave za velika podjetja in zmanjšanje njihove socialne odgovornosti), »fleksibilizacija trga delovne sile« (lažje odpuščanje delavcev, nenehna prezaposlovanja in krčenje delavskih pravic) in »spodbujanje aktivnosti brezposelnih« (ukinjanje denarne pomoči za tiste, ki niso pripravljeni sprejeti vsake, še tako bežne in neperspektivne zaposlitve), tj. »reforme«, ki v prvi vrsti povečujejo prepad med bogatimi in revnimi.

²³ Prim. analizo neformalnih mrež v Sloveniji v Dobovšek in Škrbec 2005: 142–161.

²⁴ Prim. Bauman 2002: 242–243.

traševanjem²⁵ ali izsiljevanjem (ki ima običajno logično obliko hipotetičnega imperativa: »Če ne storite ali opustite X, potem boste kaznovani z Y«).

Dovolj očitno je, da kriminalno podjetje državi ne plačuje davkov, vseeno pa njegove dobičkonosne dejavnosti pogosto niso povsem neobdavčene. Tudi kriminalno podjetje si mora namreč (od)kupiti čim bolj varno poslovno okolje, in sicer zlasti v razmerju do državnih oblasti oziroma kazensko-pravnega sistema. Toda pozor! Precejšnjo – celo zavidanja vredno – imunost v odnosu do kazensko-pravnih (in drugih) sankcij uživajo tudi zakonita kapitalistična podjetja oziroma podjetniki/poslovneži, ki jih vodijo. Samo pomislimo: (a) marsikatero nedvomno škodljive korporacijske dejavnosti sploh niso inkriminirane (ali drugače formalno sankcionirane); (b) tista dejanja, ki so določena kot kazniva, se redko preganjajo; (c) začeti kazenski postopki se pogosto končajo brez obsodilne sodbe in tudi tedaj, ko je »beli ovrtnik« spoznan za krivega, kazen neredko ne ustreza škodi, za katero je odgovoren. Ne pozabimo, da je že Sutherland, ta nesporni kriminološki »klasik«, opozoril, da je poglobljena razlika med kriminalnimi (organiziranimi in neorganiziranimi) kriminalci in »belimi ovrtniki« (*white collar criminals*) v formalnih družbenih reakcijah na njihova škodljiva/protipravna dejanja.²⁶ In še več, kapitalistične bele ovrtnike rešuje pred pravnimi in moralnimi sankcijami še vrsta drugih »olajševalnih okoliščin«, npr. ohlapna, spreminjajoča se, tehnično zamotana ali malone poljubno raztegljiva normativna regulacija, kompleksna izvedba in slaba vidljivost kriminalnih dejavnosti (obdanih z zakonskim varovanjem zasebne sfere, osebnih podatkov in poslovnih tajnosti) ter razpršenost odgovornosti in viktimizacije. Po drugi strani pa tudi izogibanje plačevanju davkov in podkupovanje nosilcev državnih in političnih funkcij nista nekaj, kar bi označevalo samo organizirani kriminal. Nasprotno. Vzemimo kot primer globalna/transnacionalna podjetja in pogledjmo, kako se

²⁵ »Kapital se lahko iz pogajanj z dano lokalno populacijo umakne tako, da svoj obrat preseli na drugo točko v globalni mreži; samo grožnje preselitve pa lahko uporabi kot orožje v pogajanjih. Celotne delovne populacije, ki so uživale določeno stabilnost in pogodbeno moč, so se tako znašle v vse bolj negotovih zaposlitvenih razmerah. Ko je enkrat pogajalska pozicija dela oslABLJENA, lahko mrežna proizvodnja uporabi različne stare oblike nezagotovljenega dela, kot je svobodnjaško delo, delo na domu, honorarno delo, delo na akord« (Negri in Hardt 2003: 243–244). Prim tudi Méda 1995: 184–188.

²⁶ Taylor (1998: 6–7) opozarja (na podlagi analize številnih empiričnih raziskav), da prioriteta evropskih kazensko-pravnih sistemov ni socialna škoda, ki je posledica politične in/ali korporacijske (torej organizirane!) kriminalitete. Kazensko-pravni sistemi se mnogo bolj zanimajo za potencialno »nevarne skupine« v družbi, zlasti za tiste, ki zastopajo »drugost« (*Otherness*), in to ne glede na njihovo dejansko težo v kriminalni ekonomiji. Še natančneje, tarče kazensko-pravne represije so najpogosteje ranljive odklonske osebe, *folk devils* (ki v javnosti povzročajo tesnobo in strah), ki se jih da naglo in brez naprežanja povezati s stereotipnimi podobami »tipičnih kriminalcev«.

izmikajo pobiranju davkov in *eo ipso* spodkopavajo načelo državne avtoritete kot take: »Ta davčna oblast je vezana na nadzorno poseganje v gospodarske dejavnosti znotraj nekega določenega ozemlja – kar pa je podmena, ki postaja z razvojem možnosti trgovanja v okvirih svetovne družbe vse bolj fiktivna. Podjetja lahko v eni državi proizvajajo, v drugi plačujejo davke, v tretji pa od države zahtevajo investicije v obliki infrastrukturnih ukrepov. Osebe so postale mobilnejše in tudi bolj premetene pri tem, ko je treba – če so bogate – najti in izrabiti luknje v lovilnih mrežah nacionalne države ... Gladiatori gospodarske rasti, ki jih snubijo politiki, minirajo avtoriteto države, s tem ko zahtevajo njene storitve, a ji odtegujejo davke. /.../ Transnacionalna podjetja druga drugo prekašajo po rekordnih dobičkih – pa tudi po množičnem ukinjanju delovnih mest. /.../ Medtem pa politiki, ki bi to škandalozno množično brezposelnost morali upravičiti, silijo k nadaljnjemu zniževanju davkov, večinoma zaman upajoč, da bi z mize novega bogastva bogatih padlo vsaj nekaj novih služb. /.../ Ironija zgodovine bo, da bodo morali v prihodnosti za vse, tako za socialno državo kot za delujočo demokracijo, plačevati globalizacijski poraženci, medtem ko bodo globalizacijski zmagovalci dosegali sanjske dobičke in se tiho-lazno izmaknili svoji odgovornosti za demokracijo prihodnosti« (Beck 2003: 17–19). Toda, ali sploh potrebuješ »delujočo demokracijo«, če imaš bogastvo in torej družbeno moč, da lahko bolj ali manj neposredno dosežeš to, kar je v tvojem interesu, če ne gre drugače, pa tudi s kupovanjem zaželenih političnih odločitev ali ukrepov? In to se – kot vidimo in slutimo – dogaja zelo pogosto, celo do te mere, da je mogoče v tej zvezi govoriti o normalnosti²⁷ korupcije v aktualnih političnih praksah svetovnega kapitalističnega sistema.

Omenili smo že, da je ena izmed osrednjih značilnosti kriminalnega podjetja zmožnost rekrutirati, mobilizirati in organizirati delo. Kakšno je to delo, *crime as work*? Če se ozremo na standardne opise tradicionalnega organiziranega kriminala, vidimo, da skoraj vsi poudarjajo visoko profesionalnost mafijcev, tj. večšine, ki so plod daljšega učenja. Vendar pa organizirani kriminal ni nujno sinonim za profesionalnost, saj potrebuje (in izkorišča) tudi polkvalificirano in ne kvalificirano (oziroma priložnostno, prekarno ali »dninarsko«) delovno silo. Profesionalnost in njeno nasprotje se ne izključujeta, ampak se medsebojno predpostavljata in celo krepita. Ruggiero (1996: 115–125) v tej zvezi opozarja, da delo v okviru organiziranega kriminala (oziroma v sklopu serije partnerstev, ki se sklenejo ob specifičnih kriminalnih projektih) ni vselej tako mikavno, kot je pogosto prikazano na velikih platnih. Kriminalno delo, ki

poteka v kontekstu nestabilnih tržnih razmer in nerednega povpraševanja, dostikrat označujejo slabi delovni pogoji, vsakovrstna tveganja (npr. možnost, da se telesno poškoduješ, izgubiš življenje ali padeš v kremplje kazenskopravnega sistema), razdrobljenost zahtevanih opravil, stroga hierarhična struktura (ki implicira – značilno »fordistično« – ločitev načrtovanja od izvedbe), nizka ali »abstraktna« raven kooperacije in skromni zaslužki, s katerimi se ne da privarčevati denarja za obdobja nezaposlenosti (ali »zaposlenosti s polovičnim delovnim časom«), bolezni in upokojitve. No, kljub temu pa ne (z)manjka oseb, ki so željne in pripravljene poiskati »službo« v vrstah organiziranega kriminala. Razlogi za to neusahljivo povpraševanje (po še nezasedenih kriminalnih »delovnih mestih«) so gotovo dokaj razumljivi. Organizirani kriminal marsikomu ponuja relativno dober zaslužek (*easy money*), vsekakor boljšega od plačila, ki bi si ga lahko obetal v formalnem ali neformalnem sektorju uradne ekonomije. Vendar pa tu pogosto ne gre le za denar, saj se utegnejo v igri znajti še druge, nemara celo važnejše dobrine,²⁸ npr. status (namreč to, da si »nekaj«, ne pa nič/la, *loser* ali oseba, ki si ne zasluži in tudi ne dobi nikakršnega socialnega priznanja), strahospoštovanje, rokovanje z orožjem, prakticanje in utelešenje ultra-mačistične drže in vznemirljiv ali vsaj na oko drugačen (nekonvencionalen ali uporniški) način življenja. Z drugimi besedami: poleg zaslužka šteje tudi to, kako se do njega dokoplješ. Ukvarjanje s kriminalnimi aktivnostmi je pač specifično, in to že zaradi njihove prepovedanosti ali, modno rečeno, »transgresivne«²⁹ narave. Ravno zato je Young (2003: 405–410), denimo, precej skeptičen do opisov, ki kriminalne

²⁸ To idejo nazorno razvije znani britanski gangster McVicar: »Kot kriminallec sem bil obžalovanja vredna zguba. Ves denar, ki sem ga pridobil s kriminalom, bi bil lahko zaslužil kot delavec v polovici tistega časa, ki sem ga preživel v zaporu. Moj značaj, ki je brezkompromisen in zasvojen s tveganji, je bil jamstvo za to, da nisem mogel uspeti kot tat ali ropar. Toda denar je bil vselej le drugoten cilj, kriminalna dejanja so vedno usmerjali močnejši cilji. Podal sem se na kriminalno pot, ker mi je tako narekovalo življenje samo; uspehi in neuspehi pri izvrševanju kaznivih dejanj me nikoli niso posebej zanimali ... to, za kar sem si zares prizadeval, je bil poseben življenjski slog. /.../ Moje življenje je bilo vedno vznemirljivo in dramatično; kar koli sem že bil, vselej sem bil del akcije. V psihološkem pogledu sem bil zadovoljen, ker sem posebljal protikulturo, s katero sem se poistovetil, in ker je bilo to potrjeno z mojo razvpitostjo in prestižem« (navedba v Young 2003: 407). Podobno razmišlja tudi njegov sicilijanski kolega Mannoia: »Mnogi so prepričani, da vstopiš v Cosa Nostra zaradi denarja. To je le delno res. Ali vas zanima, zakaj sem jaz to storil? Ker sem bil poprej v Palermu gospod Nula. Ko pa sem postal član mafije, je bilo vse drugače: kamor koli sem prišel, povsod so se glave priklonile. In to je bilo zame neprecenljivo« (navedba v Paoli 1998: 280).

²⁷ Razlog je na dlani. Tržna uspešnost kapitalističnega podjetja je v marsičem pogojena z dobrimi in razumevajočimi odnosi z nosilci državne oblasti. Ne pozabimo namreč, da je država tista, ki omogoča relativne monopole in sprejema ključne makroeko-nomske odločitve, obenem pa je še izjemno pomemben kupec dragih storitev in dobrin (npr. orožja). Prim Wallerstein 2004: 150–151.

²⁹ »Hudodelstvo sodi pod pojem 'upor zoper družbeni red'. Upornika ne 'kaznujemo', temveč ga zatremo. Upornik je lahko klavrn, zaničevanja vreden človek: samo po sebi pa na uporu ni kaj zaničevati – in če si uporniški glede na našo vrsto družbe, to samo po sebi še ne zmanjšuje človekove vrednosti. So primeri, ko bi morali takega upornika zastran tega še spoštovati, ker na naši družbi čuti kaj, s čimer se je treba bojevati: – ker nas budi iz dremeža« (Nietzsche 1991: 413).

aktivnosti pojmovno izenačujejo z »normalnimi« oblikami dela ali podjetništva (oziroma ga prikazujejo kot zgolj utilitarno – čeravno »alternativno« – sredstvo za doseganje materialne uspešnosti v položajih, v katerih posameznik nima na voljo ustreznih legalnih ekonomskih priložnosti, predvsem primerne zakonite zaposlitve). Po njegovem mnenju so kriminalne dejavnosti sicer lahko nadomestek za delo, vendar so mu le redko zares podobne: pravzaprav so bolj njegov »senzualni in emocionalni proti-udarec«. Argument, ki ga razvija ugledni britanski kriminolog, gre v bistvu še dlje, saj postavlja pod vprašaj tudi pojmovanja, da je kokainski kartel organizacijska tvorba, ki je podobna legalni korporaciji (npr. za internacionalno razpečevanje čokolade), da je diler s heroinom neke vrste nižji menedžer distribucijskega podjetja (kot da bi na drobno trgoval z margarino), da je nasilje zgolj neizbežna upravljavska tehnika v korporacijskem svetu organiziranega kriminala, da služi zasebna oborožitev kriminalcev samo za vsiljevanje sklenjenih pogodb ... Temeljna poanta tovrstne kritike je, karikirano rečeno, tale: ne ozirajte se preveč na to, kar počnejo organizirani (in drugi) kriminalci, ampak bodite raje pozorni na to, kakšni so: kako se oblačijo, kje se gibljejo, s kom se družijo, kako in o čem govorijo, kako skrbijo za svoj videz (*tough look*) ter kako se, ne nazadnje, čutno in čustveno doživljajo.

Kristalno jasno je, na koga so primarno usmerjeni vsi ti pomisleki: na trenutno zelo priljubljeno in vplivno teorijo (omejene) racionalne izbire, ki je še posebej na udaru kulturnološko-fenomenoloških kriminoloških smeri. Jabolko spora je v grobem naslednje: kakšna naj bo izhodiščna predstava o storilcih kaznivih dejanjih? Ali naj bo to »bledikav« lik, ki nenehno in skrbno (v kvazi računovodskem slogu) preračunava, kakšne vedenjske manevre kaže izbrati, da se bo dokopal do največjega možnega zadovoljstva, ob tem pa bo najrazličnejša tveganja skrčil na minimum? Ali pa bi morali v ta ekonomski model »racionalnega«³⁰ človeka vključiti še vrsto drugih – predvsem nagonskih, čutnih, čustvenih, moral-

³⁰ Tu gre za zamisel o človeku, ki razmišlja o posledicah različnih dejanj, za katere domneva, da jih zmore narediti. Te hipotetične (bolj ali manj verjetne) posledice medsebojno primerja (čeravno je to nadvse težko, še posebej tedaj, ko se ne razlikujejo samo kvantitativno, ampak tudi kvalitativno) in se nato odloči za tisto dejanje, ki ima zanj najboljši izid. Nietzsche v tej zvezi poudarja, da je tovrstna predstava o (pozitivnih in negativnih) posledicah v bistvu zgolj eden izmed možnih motivov (da storimo prav to dejanje): »Toda v trenutku, ko končno delujemo, nas dovolj pogosto določa vrsta motivov, ki je drugačna od omenjene, namreč od 'predstave o posledicah'. Tu deluje navada, ki temelji na součinkovanju naših moči, ali neznaten vzgib, ki prihaja od osebe, ki se je bojimo ali jo spoštujemo ali ljubimo, ali lagodnost, ki daje prednost izvršitvi tega, kar je najbolj dosegljivo, ali vzburjenost domišljije, ki jo v odločilnem trenutku sproži najboljši najneznatnejši dogodek, tu deluje telesno, ki nastopa povsem nepreračunljivo, tu deluje muhavost, preskok katerega koli afekta, ki je ravno po naključju pripravljen preskočiti, skratka, tu delujejo motivi, ki jih delno zelo slabo, delno pa sploh ne poznamo in jih pred tem nismo mogli nikoli upoštevati drugega proti drugemu. Verjetno se tudi

nih, eksistencialnih ali ontoloških – dejavnikov (oziroma spremenljivk in verjetno tudi mnogo pomembnih neznank)? Ker se v tej dilemi skriva kopica zamotanih (morda celo nerešljivih) teoretskih problemov, kaže na tem mestu podčrtati zgolj tole: zdi se, da se tudi Young (pa še drugi »kulturni« kriminologi) zaplete v goste štrene vladajoče ekonomistične ideologije, saj prenažno predpostavi »hladno« (ali strogo utilitarno) racionalnost pri akterjih, ki – kot delavci, podjetniki, poslovneži, državni funkcionarji in tako naprej – delujejo na uradnih družbenih prizoriščih. Tudi v svetu »normalnosti« (in ne le v mračnem kriminalnem podzemlju) namreč prebivajo nezakonita ali transgresivna dejanja, najrazličnejši čutni, čustveni ali nagonski »izzivi«, adrenalinska doživetja, poskusi vzpostavitve (ali obvarovanja) ontološke gotovosti, bitke za ohranitev znosne samopodobe, krpanje »identitete«, agresivne in uničevalne prakse, razkazovalno (*show-off*), obsceno, nesramno ali predrzno obnašanje, raznovrstna vznemirjenja in tako dalje, ne pa zgolj sivkasti, dolgočasni, suhoparni ali puščobni primerki instrumentalne racionalnosti. Konec koncev: ali ljudje, ki so vpeti v normalne/rutinske družbene prakse, racionalno (ali umno) postavljajo svoje cilje in nato minuciozno izberejo najbolj učinkovita (tehnična) sredstva za njihovo doseganje? Na primer: je vedenje posameznika, ki skorajda kompulzivno še vedno neumorno kopiči svoje že itak bajno bogastvo, racionalno?!

Sklepna opazka

Kakor koli že, zdi se, da je pri obravnavi organiziranega kriminala vendarle bolj primerno slediti priporočilom tistih avtorjev, ki poudarjajo njegovo podjetniško strukturo in opozarjajo na pomembne podobnosti med akterji kriminalnih združb (oziroma mrež, partnerstev ali konzorcijev) in »belimi ovratniki« oziroma – ekonomskimi, političnimi³¹ in drugimi – organizacijami, v katerih delajo ali jih vodijo (npr. v

med njimi odvija boj, prinašanje in odnašanje, dvigovanje in tlačjenje – in to bi bil dejanski 'boj motivov': – nekaj za nas popolnoma nevidnega in nezavednega. /.../ Zato pa smo navajeni, da ne upoštevamo vseh teh nezavednih procesov in si pripravo dejanja predstavljamo le toliko, kolikor je zavestna, zaradi česar boj motivov zamenjujemo s primerjanjem možnih posledic različnih dejanj, kar je ena izmed zamenjav, ki ima največ posledic in je najusodnejša za razvoj morale!« (2004: 100).

³¹ Tilly (1990) opiše oblikovanje evropskih držav kot izid vojskovanja in potrebe, da se v ta namen od prebivalstva izsilijo potrebna finančna sredstva. V razpravi iz leta 1985 je še bolj neposreden: državo označi za »organizirani kriminal« ali »organizacijo, ki izsiljuje plačilo za varnost« (*protection racket*). No, glede na to, da ljudje potrebujemo varno okolje, ni v tem nič posebej nenavadnega. Problemi pa vzniknejo tedaj, ko država varnosti ne zagotavlja ali pa je, še huje, ona sama tista, ki izvaja nasilje nad državljani oziroma spodbuja ne-gotovost, ne-sigurnost in ne-varnost.

menadžerskih vlogah). Takšno teoretsko izhodišče je brzkone bolj pripravno za »demitologizacijo« organiziranega kriminala, ki je pogosto prikazan kot neke vrste kužni tujek (ali hobotnica), ki od zunaj najeda, razjeda, izčrpa, hromi, izkoristi ali kvari zdravo in nedolžno družbo oziroma njene ekonomske, politične in pravne strukture. Organizirani kriminal in normalna družba sta namreč dejansko mnogo bolj povezana in prepletena. Organizirani kriminal rekrutira svoje člane večinoma iz »rezervne armade delovne sile« (ali iz »odvečnih« družbenih segmentov), tj. iz »bazena« revnih, priseljenih ali nepriviligiranih posameznikov, katerih socialna funkcija/usoda je v glavnem v tem, da s cenanim, »umazaniam« in neuglednim delom zadovoljujejo – dopustne ali nedopustne – potrebe in želje »spodobnih« državljanov. Nacionalno in internacionalno močni/vplivni akterji organiziranega kriminala se pogosto gibljejo v krogih družbenih elit. Kriminalni in zakoniti podjetniki/poslovneži včasih sodelujejo pri skupnih projektih, si izmenjavajo usluge, se učijo drug od drugega in si medsebojno pomagajo (neredko pa si tudi konkurirajo). Delovanje uradnih – državnih, ekonomskih in drugih – organizacij pogosto spominja na mafijske ali je celo hujše (namreč bolj nevarno in škodljivo) od konvencionalnih kriminalnih združb. Organizirani kriminal je lahko bolj ali manj getoiziran ali pa je bolj ali manj integriran v uradno (inter)nacionalno ekonomijo. Očitno je, da se je v zadnjem času v zahodnem gospodarstvu zelo zameglila ločnica med zakonitim in nezakonitim podjetništvom (med drugim tudi zaradi modne »deregulacije« in velikih razlik v življenjskem standardu delovne sile), zato ne preseneča, da je v istem obdobju močno nabrekli tudi medijski in politični diskurz o nevarnosti in škodljivosti organiziranega kriminala. Pomembna implikacija tovrstnih debat (ki se včasih sprevržejo v pravo moralno paniko) je ta, da postavlja ločnico med dobrimi/poštenimi in slabimi/nemoralnimi poslovneži in da določa normativno »bariero« pohlepu v »liberaliziranem« gospodarstvu. Kot poudarja Steinert (1998: 415–416), gre pri tem tudi za konflikt med državo in ekonomijo: Kolikšen del ustvarjenega dobička naj bo privatiziran? Koliko se ga bo v obliki davkov vrnilo nazaj v državne roke? Kdo bo poravnal enormne stroške ekonomskih »zgodb o uspehu«, npr. tiste, ki se nanašajo na zdravstvene težave ljudi (ki so tako ali drugače povezani z delovnimi procesi), brezposelnost, socialne stiske, kriminal in onesnaževanje okolja? Še drugače rečeno: opaziti je težnjo, da se za vse (ali vsaj za večino tistega), kar je nesporno škodljivo (ali nevarno) v svetovnem kapitalističnem sistemu, okrivijo organizirani kriminal (zlasti »transnacionalni«).³² S tem pa se prezrejo ali vsaj zameglijo osupljivo destruktivne (ali »patološke«) reperkusije neskončne in konkurenčne akumulacije »legitimnega« kapitala, npr. strahotna ekološka škoda,³³ vrtoglave družbenoekonomske neenakosti, revščina, lakota, podhranjenost, nezadovoljene temeljne človekove potrebe, razprostranjena občutja negotovosti, povečujoča moč megakorporacij (oziroma nasploh javnih in zasebnih »delodajal-

cev«) ... Osrednja globalna grožnja ni globalni – ali, natančneje, »glokalni«³⁴ – organizirani kriminal, ampak že svetovni kapitalistični sistem kot tak (in v tem okviru še posebej divje, agresivno in uničevalno medsebojno tekmovanje malone na vseh ravneh družbenega življenja).

Literatura:

1. Albin, J. L. (1971): **The American Mafia: Genesis of a Legend**. New York, Appleton-Century-Crofts.
2. Ali, T. (2002): **Spopad fundamentalizmov: križarstvo, džihad in modernost**. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
3. Arlacchi, P. (1998): Some observations on illegal markets. V: Ruggiero, V. et al.: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 203–215.
4. Arlacchi, P. (1988): **Mafia Business: The Mafia Ethic and the Spirit of Capitalism**. Oxford, Oxford University Press.
5. Arlacchi, P. (1993): **Men of Dishonor. Inside the Sicilian Mafia: An Account of Antonino Calderone**. New York, William Morrow.
6. Bauman, Z. (2002): **Teškoča moderna**. Ljubljana, Založba /#cf.
7. Beck, U. (2003): **Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo**. Ljubljana, Krtina.
8. Beirne, P.; Messerschmidt, J. (1991): **Criminology**. Forth Worth, Harcourt Brace College Publishers.
9. Bilwet (1999): **Medijski arhiv**. Ljubljana, Študentska založba.
10. Brumen, B. (2003): Privatizacija vojne ali kakšno zvezo ima Afrika z okupacijo Iraka. **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 213–214, s. 76–90.
11. Buscaglia, E.; Dijk, J. van (2003): Controlling organized crime and corruption in the public sector. **Forum on Crime and Society**, št. 1–2, s. 3–34.
12. Callinicos, A. (2004): **Antikapitalistični manifest**. Ljubljana, Sophia.
13. Cressey, D. (1969): **Theft of the Nation: The structure and Operation of Organized Crime**. New York, Harper & Row.
14. Dobovšek, B. (1997): **Organizirani kriminal**. Ljubljana, Unigraf.
15. Dobovšek, B.; Sečnik, K. (2005): Prostožidarstvo in neformalni vpliv. V: Dobovšek, B.: **Korupcija in politika**. Ljubljana, Ministrstvo za notranje zadeve RS, s. 173–234.
16. Dobovšek, B.; Škrbec, J. (2005): Neformalne mreže v Sloveniji.

³² Prim. Rawlinson 2002: 303–305.

³³ Prim. Callinicos 2004: 50–56.

³⁴ Taylor (1999: 166–169) opozarja (na podlagi analize empiričnih študij), da sodelovanje v različnih oblikah evropskega organiziranega ali profesionalnega kriminala ni več omejeno na skupine storilcev, ki bi se s tovrstnimi posli ukvarjali tako rekoč do smrti. Večina takšne kriminalitete je proizvod oportunističnih iniciativ s strani majhnih skupin podjetniško navdihnenih »lokalcev«, ki niso povezani z najpomembnejšimi internacionalnimi kriminalnimi organizacijami. Šele če se te lokalne podjetniške pobude (npr. tihotapljenje cigaret ali alkohola, nezakonite igre na srečo, trgovanje s piratskimi računalniškimi programi, goljufige prodaje stanovanjskih/lastniških deležev v sredozemskih letoviščih ...) izkažejo kot nadpovprečno dobičkonosne (vabljuje nove tržne niše v preživetvenih ekonomijah *market society*), se v igro umešajo internacionalne kriminalne organizacije.

- V: Dobovšek, B.: **Korupcija in politika**. Ljubljana, Ministrstvo za notranje zadeve RS, s. 137–172.
17. Gilinsky, Y. (1998): The market and crime in Russia. V: Ruggiero, V. *et al.*: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 230–241.
18. Gorz, A. (1999): **Reclaiming Work**. Cambridge, Polity Press.
19. Haller, M. (1992): Bureaucracy and the Mafia: An Alternative View. **Journal of Contemporary Criminal Justice**, št. 1, s. 1–10.
20. Halimi, S. (2006): Wal-Mart osvaja svet. **Le Mond diplomatique**, št. 4, s. 25.
21. Hess, H. (1973): **Mafia and Mafiosi: The Structure of Power**. Westmead, Saxon House.
22. Hobsbawm, E. (1959): **Primitive Rebels**. New York, W. W. Norton.
23. Hughes, G.; Lanagan, M. (2001): Good or Bad Business?: Exploring Corporate and Organized Crime. V: Muncie, J.; McLaughlin, E.: **The Problem of Crime**. London, Sage, s. 239–282.
24. Kurz, R. (2000): **Svet kot volja in dizajn**. Ljubljana, Krtina.
25. Lea, J. (2002): **Crime & Modernity**. London, Sage.
26. Luttwak, E. (1993): **The Endangered American Dream**. London, Simon & Schuster.
27. Mastnak, T. (1998): *De docta ignorantia* ali kako misliti liberalizem. V: Rosanvallon, P.: **Ekonomski liberalizem**. Ljubljana, Studia humanitatis, s. 215–244.
28. Méda, D. (1995): **Le travail: Une valeur en voie de disparition**. Pariz, Aubier.
29. Negri, A.; Hardt, M. (2003): **Imperij**. Ljubljana, Študentska založba.
30. Nietzsche, F. (2005): **Vesela znanost**. Ljubljana, Slovenska matica.
31. Nietzsche, F. (2004): **Jutranja zarja**. Ljubljana, Slovenska matica.
32. Nietzsche, F. (1991): **Volja do moči**. Ljubljana, Slovenska matica.
33. Paoli, L. (1998): The pentiti's contribution to the conceptualization of the Mafia phenomenon. V: Ruggiero, V. *et al.*: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 264–286.
34. Rawlinson, P. (2002): Capitalists, criminals and oligarchs – Sutherland and the new »robber barons«. **Crime, Law and Social Change**, št. 3, s. 293–307.
35. Rawlinson, P. (1998): Russian organised crime: moving beyond ideology. V: Ruggiero, V. *et al.*: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 242–263.
36. Ruggiero, V. (2002): Introduction – Fuzzy criminal actors. **Crime, Law and Social Change**, št. 3, s. 177–190.
37. Ruggiero, V. (2001): **Crime and Markets: Essays in Anti-Criminology**. Oxford, Oxford University Press.
38. Ruggiero, V. (1996): **Organized and Corporate Crime in Europe**. Aldershot, Dartmouth.
39. Sacco, V. F.; Kennedy, L. W. (1996): **The Criminal Event**. Belmont, Wadsworth Publishing Company.
40. Servant, J. (2006): Pridne roke z juga za podjetje na severu. **Le Mond diplomatique**, št. 4, s. 24.
41. Steinert, H. (1998): Ideology with human victims. V: Ruggiero, V. *et al.*: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 405–424.
42. Sutherland, E. (1983): **White Collar Crime: The Uncut Version**. New Haven, Yale University Press.
43. Taylor, I. (1999): **Crime in Context: A Critical Criminology of Market Societies**. Cambridge, Polity Press.
44. Taylor, I. (1998): Crime, market-liberalism and the European idea. V: Ruggiero, V. *et al.*: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 19–36.
45. Tilly, C. (1985): War making and state making as organized crime. V: Evans, P. B. *et al.*: **Bringing the State Back In**. Cambridge, University Press, s. 69–91.
46. Tilly, C. (1990): **Coercion, Capital, and European States AD 990–1992**. Oxford, Blackwell.
47. Valenčič, E. (2005): Globalni ekonomski apartheid. **Emzin**, št. 3–4, s. 111–113.
48. Wallerstein, I. (1999): **Utopistike ali izbira zgodovinskih možnosti 21. stoletja; Dediščina sociologije: obljuba družbenih ved**. Ljubljana, Založba / *cf.
49. Wallerstein, I. (2004): **Zaton ameriške moči**. Ljubljana, Založba / *cf.
50. Young, J. (2003): Merton with energy, Katz with structure: The sociology of vindictiveness and the criminology of transgression. **Theoretical Criminology**, št. 3, s. 389–414.

Mafia principle, criminal enterprise and lawfully »organised crime«

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

When we are confronted with the syntagma »organised crime«, it makes us think of one or another type of mafia, i.e. larger or smaller (traditional or more recent) illegal business structures, earning their money (and gaining power) by selling illicit goods, extorting payments in exchange for safety/security, borrowing (and laundering) »dirty« money, plundering or robbing and a range of other criminal activities. However, it should not be forgotten that the »conventional« mafia is only one of the possible – although certainly most exploited by the media and ideology – types of organised crime. If we consider the enormous and varied damage resulting from organised criminal (and even worse, lawful!) activity of legal entities (for example economic, political, religious etc.), we can hardly agree (probably only with a great deal of hypocrisy) with the appraisal that only »classical« (local, regional, national or »trans-national«) mafias – together with Islamic terrorism – represent the most startling danger in the post-modern world (or a threat *par excellence* to »the most civilized manner of socialised life«). Furthermore, the »mafia principle« (or *modus operandi*) has a crucial role in the rise (i.e. initial accumulation of capital) and development of the world capitalist system, in particular in the frame of imperialistic/imperial plundering, coercion and extortion, i.e. exploitative and repressive practices which were performed (and still are) by the most powerful (and therefore inevitably also by culturally more superior) global (»pan-European« or western) forces, which applies to private companies (in the past, for example *East India Company* and *South Africa Company*) as well as to states (under the control and in the interest of capital) and in the recent times, also to supra-national government mechanisms.

Key words: organised crime, damage, capitalism, unlawful business

UDC 343.974